

Римар О. Г.,

викладач кафедри загальноекономічних
та гуманітарних дисциплін Нововолинського факультету
Тернопільського національного економічного університету

МОДЕРНІЗАЦІЯ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ ЯК ФАКТОР ПОДОЛАННЯ КРИЗОВИХ ЯВИЩ В ЕКОНОМІЦІ

Визначено та проаналізовано основні проблеми системи оподаткування в Україні, обґрунтовано вирішальну роль податкової політики як важливого інструменту державного впливу на кризові явища в економіці. Розглянуто шляхи вдосконалення податкової системи у контексті кризи цивілізаційного масштабу.

Ключові слова: податковий механізм, податкове законодавство, податкові реформи, антикризові заходи, податковий тягар, податкова політика.

На сучасному етапі соціально-економічного розвитку не існує такої сфери економічної діяльності, яка б жодним чином не залежала від системи оподаткування як одного із найпотужніших механізмів соціально-економічного стимулювання та регулювання.¹ Правильно сформована, економічно і соціально обґрунтована податкова політика спроможна стати дієвим важелем піднесення економіки.

На жаль, в умовах глобальної кризи податкова політика, виконуючи ефективно тільки фіскальну функцію, стримує і гальмує розвиток малого і середнього бізнесу. Крім того, нестабільність податкового законодавства, великі штрафні санкції, низький рівень державного менеджменту економічних процесів є наслідком недосконалої системи оподаткування. Проблема ускладнюється ще й тим, що серед платників податків склався стійкий стереотип недовіри до державних інституцій. Тому актуалізується питання спрощення податкової системи, перетворення її на прозору і зрозумілу з урахуванням досвіду зарубіжних країн. Досягнувши такої мети, держава може розраховувати на роль активного регулятора кризових процесів у податковій сфері.

Проблему удосконалення податкової політики та аналізу стимулюючих і регулюючих чинників податків досліджують такі відомі фінансисти, як В. М. Федосов, В. М. Мельник, Л. М. Шаблиста, А. М. Соколовська та ін. Незважаючи на значну кількість публікацій, присвячених податковим реформам, податковій політиці, питання трансформації податкової політики України залишається відкритим, особливо коли розглядати його з урахуванням наслідків фінансової кризи.

Метою дослідження є аналіз податкової політики України на сучасному етапі, виявлення слабких місць та пошук шляхів її конструктивної пере-

¹ Мазур Ю. О. Модели динамики экономического роста с учетом налогового фактора : моногр. / Ю. О. Мазур. — Донецк : Ин-т экономики пром-сти, 2007. — 100 с.

будови для оптимального використання у програмі антикризових заходів держави.

З моменту проголошення незалежності Україна стала на шлях самостійного розвитку з метою побудови ринкової економіки². Необхідно відзначити, що це був період становлення податкової системи, в основу якої було покладено класичну схему податків, характерну для країн з розвинутою ринковою економікою. Однак не було враховано, що високорозвинуті країни будують свою податкову політику з огляду на національні традиції державного устрою, рівень соціально-економічного розвитку та механізми податкового менеджменту, які склалися і налагоджувалися століттями. Застосування класичної моделі в Україні призвело до виникнення низки істотних проблем: збільшення кількості збиткових підприємств, автоматичного зростання рівня безробіття, ускладнення соціально-економічної ситуації в країні³. Отже, механічне копіювання системи оподаткування країн з високим розвитком ринкової економіки виявилось помилковим.

Вже декілька років уряд нашої країни проводить податкову реформу, яка не може завершитися прийняттям Податкового кодексу. Все це зумовлено складними економічними, соціальними та політичними умовами. Особливості та основний зміст податкової політики України відображено в таблиці.

Таблиця засвідчує недосконалість податкової політики України. Такий стан справ потребує прийняття Податкового кодексу, здатного забезпечити зниження податкового тиску, що сприятиме вирішенню складних соціальних питань.

Здійснити перехід до нової економічної системи змушує Україну світова фінансова криза, яка набула глобального характеру і проникла в економічне та політичне життя кожної держави. Багато проблем одночасно виникло у всіх сферах економіки, дисбаланс відчув і податковий сектор. Відзначимо, що податкова політика України у початковій формі була недосконалою. Вона не забезпечувала розв'язання двоєдиного завдання, яке ставилося перед нею. З одного боку – це встановлення оптимальних податків, які не стримуватимуть розвитку підприємництва, а з другого – забезпечення надходжень до бюджету коштів, достатніх для задоволення державних потреб.

У період дестабілізаційної економіки нагальною стає необхідність докорінної перебудови податкової політики та вироблення алгоритму негайних практичних дій з оптимізації податкового механізму.

Спинимось детальніше на тих негативних явищах, які чітко окреслилися у нинішній податковій політиці. Підґрунтям для таких явищ у нашому суспільстві значною мірою є недосконале податкове законодавство й низький рівень державного менеджменту економічних процесів у сфері опода-

² *Крисоватий А. І.* Податковий менеджмент : навч. посіб. / А. І. Крисоватий, А. Я. Кізіма. – Тернопіль : Карт-Бланш, 2004. – 304 с.

³ *Крисоватий А. І.* Теоретико-організаційні домінанти та практика реалізації політики в Україні : моногр. / А. І. Крисоватий. – Тернопіль : Карт-Бланш, 2005. – С. 136–141.

Характеристика податкової політики в Україні

Особливість	Зміст
Відсутність цілеспрямованості	Суперечливі цілі та вимоги, нечіткість соціально-економічної доктрини країни, неузгодженість складових економічної політики
Переважно фіскальний характер	Ускладнює виконання інших функцій податків, особливо регулюючої та стимулюючої, що не забезпечує реалізацію економічної політики держави
Неефективність структури податкової системи	Переважна частина податків сплачується юридичними особами. Основними є непрямі податки, а прямі мають допоміжний характер
Невідпрацьованість механізмів стягнення певних податків	Значна частина доходів певних категорій (наприклад, від грошового капіталу та ін.) перебуває поза системою податкового обліку та не декларується
Переважання непрямих податків	Непрямі податки надійніші, легко контрольовані та мають вищу еластичність; є ціноутворюючим фактором, тому перекладаються на кінцевих споживачів. Виступають чинником зростання внутрішніх цін, зрушення внутрішнього ринку, обмеження попиту та інших негативних наслідків
Надмірна лібералізація імпоротної політики	Надлишкове ввезення продукції некритичного імпорту, яка може вироблятися і виробляється вітчизняними виробниками протягом останніх років, що призводить до значних втрат потенційних податків
Слабко розвинуті ресурсні платежі і податки на власність	Відсутність критеріїв ринкової оцінки засобів виробництва, землі, корисних копалин, майна, робочої сили призводить до втрати податків на ресурси, фактори виробництва
Неефективність екологічних податків	Платежі за забруднення навколишнього середовища не відповідають рентному доходу, який можна було б забезпечити, враховуючи потенціал екосистеми
Широке застосування податкових пільг	Втрати податкових надходжень у зв'язку з безсистемним наданням пільг, відсутністю чітких критеріїв їх надання і методів контролю за цільовим використанням коштів, що закономірно внаслідок надання пільг; втрати надходжень у зв'язку із незаконним одержанням пільг, а також у разі псевдоблагодійницької діяльності, що є способом ухилення від сплати податків
Високий рівень податкового тягаря і нерівномірність його розподілу	Не стимулює до розвитку підприємницької та іншої діяльності, сприяє зростанню недоїмки по податкових платежах у бюджет; тінізації доходів, прихованню їх від сплати податків тощо

Джерело: Куценко Т. Ф. Бюджетно-податкова політика : навч.-метод. посіб. / Т. Ф. Куценко. – К. : КНЕУ, 2002. – 256 с.

ткування і контролю за доходами. Суспільство виражає недовіру державі, зумовлену непоодинокими випадками невиконання нею прийнятих на себе зобов'язань у сфері соціального захисту громадян. Таким чином порушується схема взаємовідносин держави з пересічними платниками податків, а також товаровиробниками. При цьому керівну роль активного регулятора держава втрачає⁴. Неможливо не згадати і про податкове навантаження, яке на мікрорівні практично подвоюється, тому що більшість підприємств поки що працює збитково і не платить податків із прибутку, а значна частина функціонує в нелегальному режимі, зміцнюючи тіньову економіку. При цьому перед державним апаратом управління постає суперечливе завдання: забезпечити постійно зростаючу дохідну частину бюджету, не збільшуючи податкового тягаря на виробництво і населення. Таке завдання є доволі складним для країн зі стабільною економікою. Але особливо складним воно є для України, економіка якої зазнала подвійного удару світової кризи. Нині можна чітко окреслити основну і домінуючу функцію податків – фіскальну⁵. Прикро, що політики використовують її для “латання дірок” у бюджеті, а не як фактор державного впливу на розширення виробничих можливостей і зростання добробуту народу. Головна ціль урядовців – максимальний збір коштів до бюджету. Зокрема хочемо зробити акцент на підвищенні ставки акцизного збору на горілчані вироби з 21,5 до 27 грн за 1 л⁶. Відповідний законопроект внесено на розгляд Верховної Ради України. При цьому деякі виробники горілчаної продукції прогнозують винесення її виробництва за межі України у разі стрімкого зростання податкового навантаження. Яскравим прикладом цього є ТМ “Хортиця”, яка будує лікero-горілчаний завод у Росії. Над аналогічними проектами працюють компанії “Nemiroff” і “Союз-Віктан”⁷. Замислимося, чи це не призведе до того, що виробникам буде вигідніше винести за кордон усе виробництво і лише потім імпортувати продукцію до України. Зрозуміло, що така податкова політика є руйнівною для економіки нашої країни і аж ніяк не сприяє реалізації антикризової програми.

На порядку денному постали питання запровадження податку на нерухомість, акцизу на бензин, нові авто, оподаткування подарунків (спадщини). Варто замислитися: а чи така політика влади зі збору податків не поглибить кризових явищ? Вочевидь, навпаки. Держава має забезпечити комфортні умови для роботи малого та середнього бізнесу, який є фундаментом підприємництва. Натомість ми спостерігаємо лише зростання податкового тиску. Нині малий та середній бізнес в Україні формує близько

⁴ *Стеченко Д. М.* Державне регулювання економіки : навч. посіб. / Д. М. Стеченко. – [3-тє вид.]. – К. : Знання, 2006. – 262 с.

⁵ *Федосов В. М.* Податкова система України : підруч. / В. М. Федосов, В. О. Опарін, Г. О. П'ятченко та ін. – К. : Либідь, 1994. – 464 с.

⁶ Податки: Україна і світ // Вісник податкової служби України. – 2008. – № 44. – С. 64. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www-us.visnuk.com.ua/article/archive/Podatky_Uk9939576.html.

⁷ Там само.

10 % ВВП⁸. Порівняно з європейськими країнами, це вкрай низький показник. Саме через це Україна переживає кризу значно болісніше, ніж інші держави.

Останнім часом у провідних економіках світу помітні ознаки стабілізації. Антикризові програми, до яких включено податковий сектор, розроблені та впроваджені урядами “двадцятки” наприкінці 2008 – на початку 2009 р., починають давати позитивні наслідки. Зокрема для реалізації антикризової програми влада Німеччини на чолі з федеральним канцлером А. Меркель передбачає зменшити рівень податків для пересічних платників та підприємств. У планах урядовців – прискорити процес вилучення з низки податків виплат на медичне страхування. Завдяки такій політиці німці вже у наступному році сплатять на 9 млрд євро менше⁹. У процесі розгляду проект, згідно з яким буде значно зменшено ставки податку на економічні автомобілі.

Уряд Люксембургу офіційно оприлюднив плани щодо зниження (з 22 до 21 %) податку на прибуток корпорацій¹⁰. Крім зменшення рівня корпоративного податку, передбачено запровадити низку податкових пільг для фізичних осіб. Безліч інших прикладів можна навести і щодо інших країн. Що стосується України, то її перспективи у цьому контексті невтішні. Хоча прийнято пакет антикризових законопроектів, податкова політика держави значних змін не відчула, адже першочергове завдання уряду — збалансувати бюджет, а найефективніший метод наповнення його дохідної частини — це підвищення і впровадження низки податків, акцизів і мит. Така радикальна “зброя” політиків створює усі необхідні умови для ліквідації мотиваційно-стимуляційних відносин між державою і платниками податків, заганняючи останніх у сектор тіньової економіки і даючи поштовх до її процвітання.

З викладеного вище доходимо висновку про необхідність розробки діаметрально нових, виважених підходів до побудови податкової політики, яка зазнала руйнівного впливу фінансово-економічної кризи.

Податкова політика України потребує докорінних змін, передусім звільнення її від фіскальних нашарувань. Необхідно здійснити ретельну інвентаризацію та оновлення податкового законодавства, особливо це стосується таких податків, як ПДВ, податок на прибуток підприємств, акцизи, обов’язкові нарахування на фонд оплати праці. Це дасть змогу значно розширити базу оподаткування, знизити його ставки та полегшити навантаження на законослухняних платників податків. Модернізована податкова політика повинна встановити рівноправні податкові пільги за умови впро-

⁸ Податки: Україна і світ // Вісник податкової служби України. — 2008. — № 44. — С.64. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www-us.visnuk.com.ua/article/archive/Podatky_Uk9939576.html.

⁹ Новицький В. Глобальна фінансово-економічна криза: сутність, системність проявів та перспективи подолання / В. Новицький // Економічний часопис — XXI. — № 1–2. — С. 3–4.

¹⁰ Податки: Україна і світ // Вісник податкової служби України. — 2008. — № 44. — С. 64. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www-us.visnuk.com.ua/article/archive/Podatky_Uk9939576.html.

вадження інноваційних та ресурсозберігаючих технологій, вдосконалити механізм адміністрування податків і зборів.

Оптимізація податкової політики повинна відбуватися через структурну перебудову економіки і фінансів¹¹. Саме на основі цього можна досягти стабілізації та збалансованості державного бюджету. Реформування податкової політики необхідно проводити шляхом послаблення податкового тиску на тих, хто платить податки й інвестує кошти у виробництво. Для цього необхідно зменшити кількість податків.

Конструктивна зміна податкової політики зумовить стабілізацію економіки, передусім матеріального виробництва, підвищення його ефективності і на цій основі забезпечення доходів державного бюджету та соціально-культурного розвитку держави.

Прийняття Податкового кодексу сприятиме створенню в Україні стабільної податкової системи, формуванню виваженої податкової політики, спрямованої на:

- стимулювання інвестиційних та інноваційних процесів;
- оновлення технологічного виробництва;
- стимулювання розвитку малого бізнесу;
- упорядкування механізму стягнення податків;
- створення дієвого механізму контролю та посилення відповідальності за ухилення від сплати податків;
- забезпечення справедливого підходу до оподаткування всіх категорій платників податків;
- реальне забезпечення прав платників податків.

¹¹ *Шаблиста Л. М.* Податки як засіб структурної перебудови економіки / *Л. М. Шаблиста.* — К. : Ін-т екон. НАН України, 2000. — С. 97.